

tavaa, ja lukija joutuu yhdistämään eri artikkelissa tarjottuja tiedon sirpaleita. Tästä esimerkki on myöhäiskeskiajalla suosituksi tullut periaate *facere quod in se est*, jonka Ilse Paakinen ja Pekka Kärkkäinen mainitsevat (s. 132). Monien *via modernan* edustajien suosima ajatus, ettei Jumala kiellä armoaan siltä, joka tekee parhaansa, liittyy Jumalan absoluutisesta ja säädetystä vallasta käytyyn keskusteluun. Se perustuu ajatukseen, ”että Jumala on solminut ihmisen kanssa liiton, jota molemmat osapuolet ovat sitoutuneet noudattamaan”, kuten Mikko Posti toteaa (s. 100). Keskiajan keskustelukulttuurin ymmärtämisen kannalta olisi voinut mainita, että liittoteologia synnytti voimakkaan augustinolaisen vastareaktion, jonka johtohahmoin kuuluu myös geometrikkona loistanut Thomas Bradwardine.

Keskiajan teologiaan perehtyminen antaa perspektiiviä nykyisiin keskusteluihin; meillä olisi paljon opittavaa ajan tinkimättömästä pyrkimyksestä käsitteelliseen selkeyteen. Niiden, jotka uskovat kristillisen opin olevan staattinen oppijärjestelmä, kannattaa tutustua Tuomas Vauran kuvaukseen sovitusopin kehittymisestä ja tulkinnoista (s. 114–116).

Kokoomateokseen syntyy väis-tämättä päällekkäisyyttä. Sisäisillä viitteillä ja pontevalla toimittamisella kallisarvoisia merkkejä olisi voinut säästää. Esimerkiksi useampi kirjoittaja käsittelee artististen tiedekuntien opetusohjelmaan kuulutta seitsemää vapaata taitoa ja niihin sisältyviä *trivium-* tai *quadrivium-*aineita. Vaikka perusopin-tojen kulkuun palataan useamman kerran, yksikään kirjoittajista ei kerro, että perustutkinnoissa opetettiin myös kolmea filosofiaa, metafysiikkaa, luonnonfilosofiaa ja moraalifilosofiaa, joiden merkitys teologeille ei suinkaan ollut vähäinen. Yllättävää on myös se, että opintojen kuvaaminen rajoittuu humanistisiin perusopintoihin; teologiaa käsittelevässä kirjassa olettaisi va-

lotettavan myös teologian opintojen kulkua.

Kirjan käyttöä opiskeluaineistona heikentää lähdeviitteiden puute. Lukija, jonka kiinnostuksen jokin kirjan aihepiireistä on herättänyt, jää vaille vihjettä sopivasta jatkolukemisesta. Toisaalta kirjan käytettävyyttä parantavat lopusta löytyvät sanasto sekä asiasana- ja henkilöhakemisto.

Kuinka mahtaa olla ennakkoluulojen torjumisen laita? Kirjasta välittyy kuva teologian harjoittamisesta, jota leimaa intellektuaalinen vireys, älyllinen rehellisyys ja pyrkimys käsitteelliseen selkeyteen. Keskiajan teologia näyttäytyy menestystarina, jonka lähtökohdat ovat vaatimattomat mutta joka kymmenien tutkijasukupolvien sitkeän ja tinkimättömän ponnistelun tuloksena kohoa merkittäväksi intellektuaaliseksi saavutukseksi. Kahdessa suhteessa kirja saattaa tosin vahvistaa ennakkoluuloisia uskomuksia. Ensimmäinen koskee Tuomas Akvinolaisen asemaa. Tuomas on kirjassa näyttävästi esillä kansikuvaa myöten, mikä on omiaan vahvistamaan uskomusta, että Tuomas olisi keskiajan teologeista merkittävin. Tällainen arvottaminen on paitsi turhaa myös vastoin historiallista kuvaa. Tuomas on toki yksi suurista keskiajan teologeista, mutta hänen jälkimaineensa perustuu myöhempään kirkkopolitiikkaan. Toiseksi kirjan kuvaukset akateemisen teologian kirkollisesta valvonnasta vaikuttavat yksipuolisilta ja ovat omiaan vahvistamaan yleistä käsitystä, jonka mukaan kirkko valvoi tiukasti yliopistojen opetusta ja tutkimusta. Satunnaisista konflikteista huolimatta keskiaikaiset yliopistot olivat autonomisia, eivätkä niiden sidonnaisuudet olleet sen kummallisempia kuin nyky-yliopistojenkaan. Toisenlaisen kuvan kirkollisesta sensuurista antaisi Hans Thijssenin tutkimus *Censure and Heresy at the University of Paris 1200–1400*, joka puuttuu teoksen kirjallisuusluettelosta.

Keskiajan teologialla on ollut pitkä jälkivaikutus. Sen joutsenlaulu-

na voi pitää 1800-luvun jälkimmäisellä puolella syntynyttä modernismin vastaista neoskolastiikkaa. Irtautuminen tästä myös uustomismina tunnetusta suuntauksesta leimasi monien viime vuosisadan merkittävimpien katolisten teologien työtä ja on yksi Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen taustatekijöistä. Kuvaus tästä keskiajan teologian jälkinäytöksestä olisi täydentänyt mainiota kirjaa.

OLLI HALLAMAA
TEOL. TRI

RISTO SAARINEN
Luther and the Gift.
Tübingen: Mohr Siebeck
2017. 323 s.

Lahjan filosofia ja teologia ovat olleet viime aikoina intensiivisen tutkimuksen ja keskustelun kohteina. Tämä koskee myös Lutherin teologian tutkimusta. Vaikka lahjan ja lahjoittamisen teemojen on yleisesti tiedetty olevan Lutherille keskeisiä, ennen 1900-luvun loppuvuosisa aiheesta ei ollut paljonkaan temaat-tista tutkimusta. Esiteltävänä olevan kirjan kirjoittaja professori Risto Saarinen kertoo kiinnostuneensa aiheesta 2000-luvun alussa. Siitä lähtien hän on kirjoittanut useita lahjan teologiaa ja filosofiaa tarkastelevia historiallisia ja systemaattisteologisia tutkimuksia. Merkittävä osa – ei kuitenkaan kaikkia – niistä on koottu vuonna 2017 ilmestyneeseen teokseen *Luther and the Gift*. Kuten kirjoittaja itse toteaa, teos ei ole sen enempää historiallisesti kuin systemaattisesti kattava esitys aihepiiristä. Kirja on kokoelma, jossa valaistetaan lahjan käsitettä eri näkökulmista. Kirjan nimestä huolimatta kaikki sen artikkelit eivät ainakaan eksplisiittisesti tarkastele lahjan teologiaa. Lukija saa silloin itse miettiä, mikä on aiheen yhteys kirjan otsikon teemaan.

Teos on jäsenneilty jakamalla se historialliseen ja systemaattis-konstruktiviseen osaan. Kirjan jäsennyksestä ja artikkelikokoelma-luonteesta seuraa, että osa historiallisessa osassa käytettävistä käsitteellisistä erotteluista esitellään perusteellisesti vasta kirjan loppupuolella. Jälkimmäisessä osassa tekijä hahmottelee lahjan teologiaa yleisenä luterilaisen teologian mallina. Hän lähtee kuitenkin liikkeelle niin kutsutusta uudesta suomalaisesta Luther-tutkimuksesta, johon itsekin katsoo liittyvänsä. Yksi keskeinen ajatus on näkökulman siirtäminen ihmisestä ja hänen uskotaan Jumalaan antajana. Tällöin ihmistä ei tarkastella niinkään toimijana (agenttina) kuin Jumalan sanan ja Kristuksen vastaanottajana. Tästä passiiviselta vaikuttavasta näkökulmasta käsin hän näyttäytyy paradoksaalisesti elävänä ja vireänä kumppanina. Näkökulmaan sisältyy liike oletusta passiivisuudesta elävään uskoon, jossa kristityt ovat Kristukseen yhdistyneinä elävöitettyjä olentoja.

Luterilaisen teologian yksi ongelma on, että ei ole olemassa mitään yhteisesti hyväksyttyä esitystä opin koko sisällöstä. Kaikki asiaan liittyvä aineisto – myös Tunnustuskirjat – on jollakin tavalla osittaista. Tekijä esittelee kiinnostavasti erilaisia yrityksiä perustella ja rakentaa luterilaista käsitystä opin sisällöstä. Ajatukselle lahjan teologiasta yhteisenä lähtökohtana on hyvät perusteet.

Kirjan viimeisessä luvussa tekijä esittelee ja perustelee lähestymistapansa opillisiin lausumiin. Hän kutsuu sitä lingvistiseksi lokusperustaiseksi lähestymistavaksi ("linguistic loci approach to doctrine"). Historiallisina esikuvina ovat renessanssihumanismin edustajien Erasmus Rotterdamilaisen ja Philipp Melancthonin käsitykset ja esitykset Raamatun tekstien ja opillisten lausumien suhteesta. Niiden pohjalta Saarinen kehittää mallia, joka ensinnäkin säilyttää uskon mysteerin ja sen perimmäisen lausumatto-

muuden, niin ettei sitä voi tyhjentävästi käsitteellistää. Toiseksi tämän mallin mukaan Raamatun ymmärtään sisältävän joukon keskeisiä "lokuksia" tai ydinkohtia, jotka viittaavat mysteeriiin. Lokusten määrä ja asema ei kuitenkaan ole lopullisesti määritetty, vaan siitä voi edelleen keskustella. Kolmanneksi Raamatussa lokuksiin, jotka ovat opillisten lausumien subjekteja, liittyy predikaatteja, jotka selittävät niitä. Neljänneksi opillisiin lausumiin sisältyy myös näiden tulkinta yleisen inhimillisen kielen avulla. Esimerkki tällaisesta uskon mysteeriiin, Kristukseen, viit- taavasta lokuksesta on *ekklesia*, jota Raamattu kuvaa tietyillä ilmauksilla ja jota voidaan edelleen tulkita ymmärrettävällä nykykielellä. Tulkintaa rajoittavat tietyt säännöt niin, ettei mikä tahansa tulkinta ole mahdollinen, vaan sillä tulee olla yhteys raamatulliseen subjekti–predikaatti-ilmaisuun. Tämän mallin avulla Saarinen pyrkii välttämään postliberaalille teologialle usein ominaisen opillisen traditionalismin ja säilyttämään luovan tulkinnan mahdollisuuden. Hän lienee havainnut yhden oman aikamme teologian keskeisistä ongelmakohdista ja tarjoaa siihen kiinnostavaa ja perusteltua ratkaisua. Ehkä voisi toivoa, että tähän keskusteluun sisältyisi eksplisiittisemmin myös Lutherin oppikäsitteiden tarkastelu.

Kirjan avulla saa hyvän käsityksen siitä, millä tavoin Lutherin käsitys lahjasta liittyy yhtäältä myöhäiskeskiajan ja renessanssin ja toisaalta tämän päivän filosofiseen ja teologiseen keskusteluun. Tärkeä väline lahjan käsitteellisessä ymmärtämisessä on jaottelu lahjan antajaan, itse lahjaan, lahjan vastaanottajaan sekä edunsaajaan. Ensimmäisen artikkelin otsikko "Luther, humanismi ja filosofia" herättää ehkä odotuksia laajemmasta renessanssifilosofian merkityksen tarkastelusta, mutta itse tutkielma on varsin valaiseva. Saarinen tarkastelee uusimman tutkimuksen valossa, kuinka Luther soveltaa renessanssin ja humanis-

min välittämiä, pitkälti Senecaan ja Ciceroon palautuvia näkemyksiä lahjojen vaihtamisesta. Senecan filosofiset tarkastelut lahjan luonteesta nousevat tutkielmissa muutenkin varsin keskeiseen osaan. Artikkelin lähtökohta on analyysi Lutherin käyttämistä käsitteistä "Gabe", "Geschenk" ja "Wohltat" (englanniksi gift, present ja favour tai benefit). Tämä analyysi on Luther-tutkimuksen kannalta varsin hyödyllinen. Keskeinen ero on siinä, että Gabe on lahja, josta ei tule lahjan saajan omaa. Geschenk puolestaan tarkoittaa Lutherilla joskus samaa kuin Gabe, mutta usein se merkitsee, että lahjasta tulee saajan oma. Jokainen Geschenk on Gabe, mutta jokainen Gabe ei ole Geschenk. Näin saa selityksen Lutherilla usein esiintyvä muotoilu "Gabe und Geschenk". Kirjoittaja kuitenkin huomauttaa, että tämäkin havainto voi olla liian yksinkertainen eikä sovellu aivan kaikkiin Geschenk-termin käyttöihin. Yksi teoksen viesteistä onkin, että Lutherin tekstejä lukiessa on syytä olla tarkkana termien merkityksistä.

Renessanssin välityksellä antiikista periytyy myös käsitys tiedosta Jumalan lahjana (Gabe). Tietoa siis pidettiin lahjana, josta ei tule kenenkään omaisuutta. Tästä syystä tiedon välittäminen esimerkiksi opiskelijoille ei voi olla taloudellista toimintaa tai kaupankäyntiä, vaan se on olemukseltaan vapaata lahjojen jakamista. Saarisen mukaan varhaismodernissa akateemisessa maailmassa tästä pidettiin tiukasti kiinni. Vaikka tietoa ei voi myydä eikä ostaa, tiedon saamiseen on silti luonnollista reagoida jotenkin. Tavallisin reaktio on kiitollisuus, jota voi myös osoittaa tiedon jakajalle jollakin tavalla. Saarisen teesi on, että Luther liittyy näkemyksissään kristillisen opin totuudellisuudesta ja julistuksen luonteesta tähän varsin pitkään perinteeseen. Oppi ja julistus tulee kumpikin ymmärtää sellaisiksi Jumalan lahjoiksi, joista ei tule saajan omia. Tällä ajatuksella on myös merkittäviä seurauksia evankeliumin ju-

listajien itseymmärryksen ja hengellisen elämän kannalta. Ihmisen toimintaa maallisissa asioissa voi puolestaan tarkastella vastavuoroisen lahjan antamisen sekä myymisen ja ostamisen logiikan pohjalta. Tämä on tutkimuksellisesti uusi näkökulma siihen tunnettuun ajatukseen, että Lutherin mukaan ihmisen ratkaisuvallan (*arbitrium*) rooli on erilainen ihmisen ”yläpuolella” kuin hänen ”alapuolellaan” olevissa asioissa.

Kolmannessa luvussa tarkastelun kohteena on *beneficium* (saksaksi Wohltat), ensiksi Lutherin varhaisemmissa psalmiluennoissa (1513–1515) ja sitten myöhemmässä tuotannossa. Termin kääntäminen englanniksi on vaikeaa, koska mitään suoraa vastinetta ei ole. Samaa pätee suomen kieleen. Olennaista on, että termi viittaa sekä hyväntahtoiseen tai suosiolliseen asenteeseen että sen mukaisiin tekoihin. Suomeksi lähin vastine olisi ehkä ”palvelus” tai ”hyväntahtoinen teko”. Luther käyttää termiä *beneficium* usein puheessaan Jumalan toiminnasta ja viittaa sillä sekä maallisiin että hengellisiin tekoihin. Hänen mukaansa Jumalan ja ihmisen suhde ei ole vastavuoroinen siinä mielessä, että ihmisen tulisi tehdä vastaavia tekoja Jumalalle. Sen sijaan kiitollisuus Jumalan hyväntahtoisista teoista kuuluu asiaan, vaikka se ei välttämättä synny heti kun lahja saadaan, vaan voi herätä joskus myöhemmin.

Kirjan Lutheria käsittelevät luvut luettuaan lukija lienee vakuutunut, että reformaattorin teologiassa on yhä tutkittavaa ja hänen teksteistään voi löytää uusia näkökulmia. Esimerkiksi paljon käsitellyn pelastus- ja vanhurskauttamisopin analyysi lahjan käsitteistön avulla tuottaa mielenkiintoisia uusia tuloksia. Valoa saadaan esimerkiksi vanhurskauttamisen ja pyhityksen sekä vanhurskauttamisen forensissisen ja efektiivisen puolen suhteisiin. Tämä edellyttää, että tutkija ei lue teksteihin jotakin ennalta annettua merkitystä, vaan huolellisesti eritellen selvittää, mitä ”lahja”, ”lahjan antami-

nen” ja ”lahjan vastaanottaminen” käsillä olevissa teksteissä tarkoittavat. Tekijä käyttää tämän selvittämisessä kielitieteellisiä, filosofisia ja teologisia välineitä. Hän paneutuu varsin perusteellisesti lahjan antamisen ja vastaanottamisen kielitieteelliseen tarkasteluun ja saa näin esille lahjan antamisen kielellisiä peruskenteitä. Joidenkin muiden tutkijoiden soveltamia sosiologisia tai sosiaaliantropologisia teorioita hän ei pidä tarpeellisina.

Vanhurskauttamisopin analyysissä lahjan käsitteen keskeiset elementit – antaja, lahja, vastaanottaja ja edunsaaja – ovat suureksi avuksi. Tiukasti forensinen vanhurskauttaminen tarkoittaisi sitä, että lahjan eli Kristuksen uhrin vastaanottaja on Isä ja ihminen on pelkkä edunsaaja. Lutherin tekstit eivät kuitenkaan näytä tarkoittavan vanhurskauttamisen lahjaluonteella sitä, että ihminen olisi vain edunsaaja, mutta ei lahjan vastaanottaja. Forensisen ja efektiivisen vanhurskauttamisen suhdetta koskien Saarinen katsoo kuitenkin edustavansa suomalaisen Luther-tutkimuksen yleisestä näkemyksestä hieman poikkeavaa kantaa. Kun tutkimus on korostanut forensisen ja efektiivisen vanhurskauttamisen yhteenkuuluvuutta ja samanaikaisuutta, Saarisen mukaan forensisella aspektilla on tietty etusija. Tämä johtuu siitä, että lahjan saajan täytyy tietää ja tunnistaa lahjan antajan intentio, jotta voisi ottaa lahjan vastaan. Tässä kognitiivisessa merkityksessä vanhurskaaksi julistaminen on siis ”ennen” vanhurskaaksi tekemistä. Toisaalta tämä ei välttämättä muuta itse vanhurskauttamistapahtuman luonnetta, jossa Jumala sekä julistaa että tekee vanhurskaaksi. Kysymyksessä on vanhurskauttamisen tarkastelu lahjan vastaanottamisen näkökulmasta. Tällaisen erotelun tekeminen toivottavasti auttaa asiaa koskevassa keskustelussa entistä tarkempaan vanhurskauttamisen hahmottamiseen.

Lahjan ohella teos sisältää tarkasteluja muistakin teemoista, ku-

ten Lutherin trinitaarisesta ajattelusta erityisesti Jumalan armollisuuden tuntemisen näkökulmasta, Lutherin ja luterilaisuuden etiikasta ja sankarin hyveestä sekä Lutherin ja apostoli Paavalin ajattelun suhteesta uusimman eksegeettisen ja systemaattisteologisen tutkimuksen valossa. Suomalaisen Luther-tutkimuksen tulosten huomioon ottaminen lähentää Lutherin teologian ja niin kutsutun uuden Paavali-tulkinnan näkemyksiä toisiinsa. Trinitaarisen ajattelun näkökulmasta nousee mieleen yksi lahjan teologian aspekti, jota tässä yhteydessä ei erityisesti käsitellä, nimittäin Jumalan lahjojen oikea käyttö, johon ohjaaminen on Lutherin mukaan erityisesti Pyhän Hengen tehtävä.

Saarinen tunnetaan myös tahdon heikkouden (*akrasia*) ongelmaa tarkastelevista filosofian- ja teologianhistoriallisista tutkimuksista. Tässä kirjassa hän selvittää *akrasia*-käsitteen merkitystä reformaation teologiassa. Hänen mukaansa Luther ei tarkastele kysymystä heikkotahtoisuudesta eikä se hänen teologiaansa sopsisikaan. Teologisesti Luther epäilemättä korvaa *akrasian* ”lihan ja hengen taistelulla”. Mutta aivan varmaa ei nähdäkseni ole, etteikö heikkotahtoisuus voisi Lutherillakin sisältyä filosofiseen etiikkaan. Luther ei kuitenkaan käsittele filosofista etiikkaa kuin hyvin fragmentaarisesti.

Kirjaan sisältyy myös analyysi Lutherin lausumasta ”Christus factus est peccatum metaphoricè” sekä keskustelu metaforisen puheen merkityksestä Lutherin teologiassa. ”Kristus on tehty synniksi metaforisesti” tarkoittaa seuraavaa: Termi ”synti” viittaa sellaiseen, mikä on vastoin Jumalan lakia. Kristus ei kuitenkaan ole syntiä tässä merkityksessä, koska hän ei ole vastoin lakia. Kristuksesta, joka on synnitön, tulee synti metaforisesti, kun Jumala tuomitsee ja hylkää hänet ristillä. Juuri synti johtaa tuomioon ja hylkäämiseen. Kristuksessa synti kuitenkin tulee voitetuksi ja hävitetyksi.

Kirjassa on siis runsaasti asiaa, tarkkoja filosofian- ja teologian-historiallisia analyysyjä sekä eräitä kiinnostavia systemaattisteologisia avauksia. Lukija saa välineitä sekä entistä tarkempaan teologian- ja filosofianhistorialliseen ymmärtämiseen että ajankohtaiseen teologiseen pohdintaan. Tämän kirjan sisältämien lahjojen vastaanottaminen ei tapahdu tuossa tuokiassa, mutta vähitellen niitä oppii tunnistamaan yhä enemmän ja samalla kiitollisuus lisääntyy.

ANTTI RAUNIO
PROF.

**WILLIAM J. ABRAHAM &
FREDERICK D. AQUINO
(ED.)**

**The Oxford Handbook
of the Epistemology of
Theology. Oxford: Oxford
University Press 2017.
656 s.**

Yleisessä tietoteoriassa on tapahtunut paljon muutoksia viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Sen sijaan, että olisi pyritty rakentamaan jonkinlaista yleistä tietoteoriaa, joka sopii kaikkiin tiedon osa-alueisiin, tietoteoreettinen tarkastelu on alkanut hajautua kohteidensa mukaan. Tieteenfilosofiassa on yleensä tavattu kulkea tietoteorian ja ontologian välistä polkua, mutta sen lisäksi on olemassa tietoteoreettista tutkimusta, jossa keskitytään tiedon rooliin vaikkapa matematiikassa, historiassa, estetiikassa ja etiikassa. Myös teologian ja uskonnonfilosofian alalla on pohdittu, minkälainen teoria uskomusten oikeutuksesta sopii parhaiten uskonnollisiin uskomuksiin.

Kysymystä on ollut tapana lähestyä kahdesta eri näkökulmasta. Toisaalta uskomuksia on yritetty oikeuttaa yleisen tietoteorian ehdoilla. Tällöin oikeuttamiseen voidaan

käyttää esimerkiksi bayesilaista todennäköisyyslaskentaa tai valita jokin tietämisen tai tiedon yleinen määritelmä ja osoittaa, että ainakin osa uskonnollisista uskomuksista täyttää tämän määritelmän. Toisaalta on voitu ottaa lähtökohdaksi tiedon kohteena oleva ala tai asia, jolle on sitten pyritty rakentamaan siihen sopiva tietoteoreettinen malli. Käsillä oleva teos painottaa enemmän jälkimmäistä näkökulmaa, mutta se sisältää myös artikkeleita, jotka korostavat yleistä tulokulmaa.

Teos on hyvä lisä suurten yliopistopainojen käsikirjatarjontaan, ja se syventää hyvin uskonnonfilosofian tai filosofisen teologian tyyppillistä johdantomateriaalia. Ensimmäinen osa keskittyy teologian kannalta keskeisiin tietoteoreettisiin käsitteisiin, kuten tietoon, järkeen, kokemukseen, traditioon, todistukseen ja erilaisiin teologian kannalta merkityksellisiin episteemisiin rakenteisiin sekä käytänteisiin. Toinen osa tarkastelee yleisiä tietoteoreettisia käsitteitä ja niiden teologisia sovelluksia. Näitä ovat esimerkiksi ymmärrys, viisaus ja muut hyveet, evidenssi, realismi ja antirealismi, skeptisismi ja erimielisyys. Kolmannessa osassa tarkastellaan historiallisia teologeja, joiden teoksista on nostettu esiin tietoteorian kannalta merkittäviä teemoja. Mukana ovat esimerkiksi Origenes, Augustinus, Tuomas Akvinolainen, Avilan Teresa, Schleiermacher ja Barth. Viimeisessä osassa tarkastellaan vielä erikseen mannermaisen filosofian, vapautuksen teologian, feministiteologian, ortodoksisen perinteen ja helluntailaisen tradition tulokulmia tietoon.

Missä mielessä on perusteltua puhua teologian epistemologiasta niin, että molemmat sanat ovat yksikössä? Käsitteenä teologian epistemologia viittaaakin geneeriseen kohteeseen eli niihin asioihin, joita teologian piirissä käsitellään. Luonnollisesti nämä asiat ovat olemukseltaan moninaisia, ja niihin voi ja tuleekin soveltaa erilaisia episteemisiä käsitteitä ja teorioita. Esimerkiksi uskon-

nollisten intuitioiden ja historiallisen evidenssin tarkastelu ovat luonteeltaan hyvin erilaista. Teologian epistemologiaan kuuluu näin lähtökohdaisesti moneus, joka nousee kohdemateriaaliin itseensä liittyvästä diversiteetistä. Todettakoon myös, että teologian epistemologian piiriin kuuluvalla käsitteistöllä ja teorioilla voidaan arvioida mitä tahansa uskonnollista, tai kvasiuskonnollista, traditiota.

Eräs piirre, jota Raamatun tekstien lukija tulee harvemmin ajatteleeksi, on Raamatun kertomusten episteeminen ulottuvuus. Helsingissä helmikuussa 2018 vierailut kirjan toinen toimittaja William Abraham nostikin esiin Israelin kansan eksooduksen esimerkkinä skeptisismiin ja varmuuden välisestä dialektiikasta. Mikä saa Israelin luottamaan Jahveen? Mikä vie luottamuksen pois? Miten kadonnut luottamus palautetaan? Teologian epistemologian yksi sovellus on arvioida kertomuksia näistä näkökulmista.

On selvää, että uskonnollisessa uskossa ei ole kyse vain propositiionaalisesta tiedosta. Uskoon kuuluu sellaisia läheisiä tiedollisia asenteita kuin ymmärrys ja viisaus. Ymmärryksen ja tietämisen suhde on yleinen tietoteoriaan liittyvä ongelma. Vaikka käsitteet ovat läheiset, ne eivät ole identtiset, koska on mahdollista tietää jotakin ilman, että ymmärtää mistä oikeastaan on kyse. Tiedän esimerkiksi, että hiiva saa taikinan kohoamaan, mutta en ilman vilkaisua kemian oppikirjaan osaisi selittää, miksi näin tapahtuu. Ymmärtäminen siis tuntuu edellyttävän paljon enemmän kuin vain tietämistä, mutta toisaalta asioita ei voi ymmärtää, ellei niistä ole jotain tietoa. Näin ollen esimerkiksi puhtaan nonkognitiivinen käsitys uskonnollisesta uskosta osoittautuu ongelmalliseksi.

Viisaus taas edellyttää ei ainoastaan sen tietämistä, mikä on oikein ja väärin ja mikä hyvää ja paha, vaan myös halua ja kykyä saattaa voimaan näitä hyviä asiantiloja. Siksi esimerkiksi pahalainen tai muu